

Sonja Dujmović

“MOLIMO TIŠINU” – PRILOG KRITICI ISTORIOGRAFIJE MEĐURATNOG PERIODA 1918. – 1941.

Svaki osvrt na istoriografiju bilo koga vremenskog perioda nužno nameće potrebu promišljanja i vremena kojeg se ona tiče, vremena u kome je nastala i vremena u kome se o njoj govori. To vodi, uvijek nanovo, postavljanju pitanja o ulozij, dometima i smjernicama istoriografije, svrsi njenog postojanja i mogućoj ili stvarnoj metamorfozi u istorijsku nauku. Sama po sebi nezaobilazna, pozicija istoričara kao glavnog arbitra ili protagoniste doba u kojem djeluje i društvenih okolnosti koje ga primoravaju da izborom načina vlastitog djelovanja plati sopstvenu egzistenciju i opstanak, takođe je predmet preispitivanja i ponovnog pokušavanja pronalaženja odgovora. Sva pitanja i problemi koji se mogu postaviti nisu ni prvi put postavljani, niti je njihov niz konačan. Oni su sastavni dio vremena, problematike profesije i nužni su kao rezultat svjesnog spoznavanja istine o sebi i profesiji, kao i vremenu u kome se živi i kao smjernica za pokušaje pronalaženja novih načina i djelovanja i življenja. Oni su rezultat svijesti o prihvatanju prošlosti sa svim posljedicama koje je ona donijela, njenoj osnovnoj i prvoj karakteristici – da je prošla, te svijesti o potrebi za napretkom i mogućnostima boljeg mišljenja o sebi i drugima u sadašnjosti i pripremanju svijesti za prihvatanje novih mogućnosti koje nudi budućnost. Stoga se ovakvi svečarski momenti trebaju iskoristiti da se iskaze želja i snaga za novo, bolje vrijeme i mjesto za svakog pojedinca u društvu.

Da bi se postigao bilo kakav pomak nužno je konstruktivno, kritičko i racionalno sagledavanje i ocjenjivanje teorijskih, metodoloških pristupa i rezultata dosadašnje istoriografije i njihovo preispitivanje da bi se moglo krenuti dalje i čini nešto što bi smoglo nazvati napretkom iz perspektive sadašnjice. To nije samo potreba već i imperativ ukoliko se želi što spremnije i racionalnije usmjeriti djelatnost koja će dosegnuti novo stoljeće. To je velika i obaveza i odgovornost koja iziskuje rizik, i nedjelovanje u tom pravcu će vjerovatno rezultirati ponajviše etičkim siromaštvom, a da se ne govori o profesionalnom padu.

Jedna od takvih tačaka osvrtnja na postignuto je bilo *Savjetovanje o istoriografiji Bosne i Hercegovine (1945-1980)*, održano u Sarajevu 11. i 12.

februara 1982. godine, u čijem je radu učestvovalo tridesetak historičara. Ono što je tada bilo navedeno kao nedostatak i zadatak historiografije o Bosni i Hercegovini u međuratnom periodu čini se da je aktuelno i danas – "odsustvo prave i pravovremene naučne kritike, naročito posljednjih godina", "odsustvo cjelovitih zahvata", te da "u oblasti kulturnog i privrednog života, posebno u sferi agrarnih odnosa, i položaja seljaštva, tek predstoje ozbiljniji zahvati".¹ Ukoliko se još dodaju i zahtjevi iz prethodnog perioda o nuždi obrade pitanja "nastanka i razvoja buržoazije", "ekonomski i politički profil zemljoposjednika", "nacionalni pokreti naroda Bosne i Hercegovine"², to dovodi u napast da se citiraju neka, tek nezgrapno preuzeta, razmišljanja iz 1982. godine u Sarajevu: "Da li smo našli put koji bi našu historiografiju uskladio sa stremljenjima našeg samoupravnog socijalističkog društva, sa sopstvenim marksističkim pogledom na svijet?"³; te naredbodavnim tonom: "To djelo treba da zadovolji javnost svih naroda i narodnosti u našoj zemlji"...Nadalje – "...zaista historiografija koja se smatra marksističkom zapljusnuo je romantičarski nacionalistički talas"⁴, kao i da "...domaći autori nerijetko obrađuju pojedina pitanja bosanskohercegovačke istorije izolovano od širih tokova zbivanja i bez uklapanja u jugoslovenske i evropske okvire."⁵ "Složenost rada na Istoriji Bosne i Hercegovine u međuratnom periodu proističe i otuda što do danas ne postoji cjelovita istorija Jugoslavije 1918-1941. i stoga je veoma teško prikazati specifičnosti razvitka jednog užeg područja... U takvoj situaciji naš istraživač istorije Bosne i Hercegovine nalazi se u dvostruko težoj situaciji..."⁶ Ali i ovo: "Poznato je da je istorijska nauka u svim društvenim epohama najviše trpjela kada je bila ideologizirana i politizirana. Što više u historiografiji ideološkog momenta i političke pragmatike, to je u njoj manje nauke. Stoji ocjena da historiografija naše socijalističke epohe nije lišena raznih ideoloških pritisaka i opterećenja. Što ih se prije oslobodi, tim će se brže otvoriti usponu i napretku".⁷ Ta 1982.godina, istovremeno i bliska i daleka, jer se u njoj naziru pitanja nedovoljno slobodno formulisana, bez odgovarajućih odgovora."Neka ideološka pitanja istorijske nauke, iako su dotaknuta, nijesu šire elaborirana... Rekao bih, takvih da sami pred sobom i pred širom javnošću još nijesmo dali puni odgovor. Očito da ovo zahtjeva naš samokritički pristup kako bi se brže dovršilo ono što je započeto, u

1 *Savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine (1945-1982.)*, Sarajevo, 11. i 12. II 1982. Posebna izdanja ANUBiH, knjiga LXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 12, Sarajevo, 1983; str. 81, 84

2 *ibid.*, str. 76, 77

3 *ibid.*, str. 124

4 *ibid.*, str. 125

5 *ibid.*, str. 137

6 *ibid.* str. 168

7 *ibid.*, str. 155

formi u kojoj je zamišljeno ili nekoj drugoj... ovo je ujedno upozorenje da prilikom postavljanja tako velikih ciljeva, treba najprije kritički ocijeniti sve elemente koji takav poduhvat sam po sebi znači."⁸ Koliko poraznog u neslobodi, čega ni mi sada nismo lišeni. Sve to spada u domen prošlog koje se ne mjeri etičkim, ali otvara mnoga pitanja na koja odgovorima ovdje nema mjesta. Šta je ipak uputno primjetiti - da ovaj segment prošlosti nije i vrijeme apsolutno kontrolisanog života, ali svijest je to još uvijek bila. Ne govori se o 1965. godini i prvoj svesci *Priloga* Instituta za radnički pokret u Sarajevu u kojem nalazimo da u Savjetu Instituta sjedi 11 članova "radne zajednice Instituta" i 9 imenovanih i delegiranih članova iz ondašnje strukture vlasti.⁹ Nekoliko decenija ciljno stvarane kolektivne svijesti, diktirane jednopartijskim režimom, prisutne u pamćenju, rezultiralo je osporavanjem ili izbjegavanjem suočenja sa istorijom, profesionalnom pragmatičnošću koja se nije dala uvući u raspravu. Ukoliko je dijalog moć, onda je ovo drugo nemoć - da se dvije decenije međuratnog perioda ponude historiografiji za zaborav, kao i struktura tadašnjeg društva, da se ne pokušaju uspostaviti sociološki terminološki obrasci, pa čak i da se sve to ne uradi i time iskoristi konkretno znanje o činjenicama koje bi naglasile snagu i snalažljivost pobjedničkog lika. Moralni sudovi o dobrim i lošim momcima bili su sasvim dovoljni, jer jednostavnost nuđene slike javnost najlakše i najbrže prihvata. Nije se tražilo objašnjenje za prošlost i projekcija za budućnost, jer je ona, savršena, bila tu. Godina 1982. nije ona u kojoj se još uvijek krivio spoljni ili klasni neprijatelj, u kojoj su parole i emocije iskazivale potrebu za smetlištem istorije, u kojoj se dokazivao legalitet i identitet vlasti, i u kome je istina "uvijek na strani napredne klase", već je to vrijeme u kome se osjetilo i htjelo početi građenje slojevite slike i istine o prošlosti, cjelini društvenog života, ekonomskog, pravnog, kulturnog i političkog bića u vremenu i pokušaj zaobilaženja uzora postavljenih metodologijom pragmatizma. Vrijeme u kome darovana sloboda gubi svoj epitet i u kom je lako pamtljiva, prethodno ideološki i politički provjerena, faktografija nije sve što se od istoričara očekuje.

Opaska iz 1986. godine, pri obrazloženju novina u programiranju i organizovanju naučnog rada u istoriografiji u Bosni i Hercegovini – da mnoge smjernice i inicijative "U praksi...nisu ili su veoma malo nalazile primjenu", te da su se problemi "gomilali a njihovo rješavanje se odugovlačilo". Stoga je cilj novina da "omogući metodično istraživanje cjelokupne prošlosti Bosne i Hercegovine, koje mora biti oslobođeno mitologizacije, predubjeđenja i površnih ocjena."¹⁰ Ali i te godine iznenađenjima nema kraja, jer "Primjedbe

8 ibid., str. 180

9 *Prilozi za istoriju radničkog pokreta*, Sarajevo, 1965., god. I, broj 1., str. 481-482

10 Nusret Šehić, *Novine u programiranju i organizovanju naučnog rada u historiografiji u Bosni i Hercegovini*, Prilozi, Sarajevo, 1986, god XXI, br. 22, str. 15, 16

eksperata bile su usmjerene na potrebu da se poboljša sastav istraživača za tematsku oblast "socijalistička izgradnja"...¹¹ Reakcija, s jedne strane, pojedinca istoričara, te s druge strane, grupa bliskih društvenoj uranilovci kao rezultanta političke, socijalne, kulturološke klime i nasljeđa, te konzervativnog mentaliteta uvijek je bila dinamična i kada se činilo da ona to nije. U procjepima sklonosti lokalizmu, pozitivizmu, bilo je i uspješnih pokušaja da se međuratni period ne shvati samo kao društvo u kome dominira grupa ljudi koja je živjela isključivo političkim životom, u bezvremenskoj i bezprostornoj kategoriji, te da je takvo društvo rezultat i uzrok istorijskog toka, bez koga se ni prošli ni naredni periodi ne mogu shvatiti, niti je njegovo zaobilaznje pragmatično u smislu formiranja stabilne istorijske svijesti. Već učinjenih grešaka svjedok je ovo vrijeme, koje potiče na drugačiji pristup prošlosti koji, ne prvi put rečeno, uključuje interdisciplinarnost, posebno sociološko viđenje totaliteta društva u njegovoj razvojnoj liniji. Sugerisanje prisilne imobilizacije dovelo je do teškog razumijevanja razvoja događaja i isto tako iskrivljenog valoriziranja pobjedničkih snaga čiju je moć i sposobnost sama istorija bila potvrdila, ali je i osporila. Revizije naučnih stavova su nužnost i preduslov bavljenja naukom u svakom vremenu, ali budućnost će uključivati, čini se, i reviziju vlastite svijesti. Ona bi trebala donijeti više sintetičkih prilaza, pojava, ideja i djela ličnosti i pokreta, te kao osnov pojmovnu abecedu sa kojom bi se počelo povezivanje dijela i cjeline, prošlog i budućeg i uspostavila teorija koja uključuje sve dosadašnje, a ne pretenduje da bude konačna.

Zajedničko, ipak, vremenu u toku je nužno društveno anagažovani istoričar, opterećen pristrasnostima i ideologijom. Uvijek pod prismotrom, naučen na stegu i kad je nema, opterećen spoljnom i autocenzurom iskaza i svijesti – on pokušava da očuva dostojanstvo poziva i nemoguće – da bude bez ljudskih strahova. Podložan sumnji, a utkan u vrijeme i društvo koje očekuje odanost, pozvan da brani istorijsku istinu i da se nje kloni, omamljen političkim demagoškim govorima i instrukcijama ne razaznaje mjere istinitosti. Društvena korisnost je nezaobilazan teret istoričara, koji je zbog formiranja istorijske svijesti, sastavnog dijela društvene svijesti, uvijek zanimljiv vladajućim i moćnim. Pridržavanjem i poštovanjem zakona nauke istoričar je jedino u mogućnosti da prati vlastiti napredak u svom pozivu i u slobodi i da pokuša da zaboravi da je samim svojim postojanjem dio istorije, time već zastario.

Ali, ne smije da zaboravi da je vlastitim izborom vokacije, i pored toga što jeste ili nije sposoban da ulazi u okršaje sa složenim fenomenom vremena, dužan da shvati da nije posljednji koji se bori sa složenošću društvenih pojava. Istoriografija Bosne i Hercegovine nije mlada, uslovno, ali ukoliko se govori o istoričarima - postavlja se pitanje da li ima dovoljno generacija istoričara da se

---

11 ibid., str. 20

mogu prebrojati prstima jedne ruke. Čini se da nema. Samodovoljnost i egocentričnost jeste ljudska kategorija, ali rezultira time da su kadrovi istoričara-početnika konstanta. Čitanje u pozivu dovoljno unižava da se nije moglo emancipovati barem kanalisanjem novih generacija istoričara koji bi imali jaču kičmu za nošenje političkih i ideoloških tereta.

Ovaj problem već jeste i još će proizvesti upitnost prosperiteta malih naroda privredno, politički i idejno... a veliki ostaju veliki. Poželimo svojoj profesiji i sebi sreću, jer se ne možemo pohvaliti mudrošću da je za nas "prošlost bila, sadašnjost jeste, a budućnost biće".

Summary

"SILENCE, PLEASE" – A CONTRIBUTION TO THE CRITIQUE OF THE HISTORIOGRAPHY OF THE INTER-WAR PERIOD, 1918-1941

A review of the historiography of any period of time is, at the same time, the thinking on the time in general, role, scope and guidelines of the historiography, the position of the history scholar in various social circumstances. To achieve any kind of a move in a critical and rational thinking and an appraisal of the theoretical, methodological approaches and results of the existing historiography is requested, it is a big compulsion and responsibility, the risk of not acting, will result in the professional and ethical failure.

In this sense the period 1918-1941 is sunk into oblivion, avoiding to be confronted with the history and that is the result of an equalization and the social and cultural climate, the conservative mentality, tending to the localism.

The socially engaged historian, trained to the demagogic discipline even when there is none, forgets, that he follows his own progress in his profession defending the dignity of his vocation, using the given freedom has to direct the way of the new generations of historians.